

ЈЕРОМОНАХ ДР АРТЕМИЈЕ (РАДОСАВЉЕВИЋ)

Четири стотине глава о Љубави светог оца нашег Максима Исповедника

А.

КРАТКИ ОСВРТ НА ЖИВОТ И ДЕЛА СВЕТОГ МАКСИМА

Велико светило Цркве Христове, ненадмашни богословски ум, неустрашиви борац и заштитник праве вере, живи пример делатног хришћанства и истински богоугодног живота, био је и остао кроз векове свети Максим Исповедник.

Свети Максим се родио 580. године у Цариграду од знаменитих родитеља, и добио је пуно богословско и философско образовање. Због бистрине и снаге свога ума био је запажен и од самог тадашњег императора Ираклија (610—641. г.), од кога је и постављен за главног секретара на цариградском двору. Но његова мисаона и подвижничка природа није у томе налазила смисао свога постојања. Њега није привлачио дворски сјај ни метежни живот, већ молитвено тиховање у неком манастиру, где би се могао у миру и тишини бавити богосмислијем и богословском науком. Не одолевши тој својој тежњи, а поготову када се смутње на двору појачаше појавом злотворне монотелитске (једновољничке) јереси, свети Максим напусти царску службу и повуче се у Хрисопољски манастир који се налазио на источној обали Босфора.

Но ни ту није дуго остао. Услед повећаних јеретичких немира, с једне стране, и најезде Персијанаца, с друге стране, свети Максим напусти Хрисопољски манастир, те, пропутававши Грчку и Египат, стигне до Картагине где ступи у један од тамошњих манастира. И раније, до саме појаве монотелитске јереси, а поготову сада, свети Максим постаје главни борац за заштиту Православља.

Писао је многобројне списе аскетско-моралне и догматске природе, а нарочито полемичке у којима, на само њему својствен начин, разголићује јеретичко зловерје и брани Православну веру. Уз то води и усмене диспуте са разним лицима, од којих је најпознатији

онај, одржан у Картагини око 646. године, са свргнутим цариградским патријархом Пиром, после којег се Пир повратио Православљу.

Из Картагине свети Максим, око 649. године, стиже у Рим где је одиграо одлучујућу улогу у припреми и одржавању помесног сабора у Латерану, који је на челу са папом Мартином I осудио и анатемисао монотелитску јерес. Међутим, године 653. свети Максим је заједно са папом Мартином одведен на силу у Цариград. Тамо је 655. године осуђен од једног сабора због противљења монотелитству, коме је, нажалост, припадао и сам император као и низ цариградских патријараха. Осуђен од сабора заједно са својим ученицима, послат је у прогонство у Тракију, јер се држао непоколебљиво праве вере.

Ни сви каснији покушаји да се Преподобни придобије за монотелитско зловерје, нису уродили плодом. Стојећи чврсто на камену вере, свети Максим поднесе многе поруге, увреде, злостављања, па на крају и казну страшнију и од саме смрти. Наиме, на трећем по реду суђењу у Цариграду 662. године, после немилосрдног батињања, буде му из корена ишчупан богоглагољиви језик и отсечена десна рука, а он поново послат у прогонство у земљу Скита под Кавказом, где после краћег времена предаде намучену душу своју у руке Христу Богу, Кога из младости заволе и за Кога толико пострада. То би 13. августа 662. године. Свети Максим остави свима светли пример не само како се живи за Праву веру, него и како се мре за њу и за своје спасење.

*

Свети Максим Исповедник једва је познат нашој, широј црквеној јавности. Неки га знају само по имену, неки су чули да је он био велики и неустрашиви борац за праву веру и да је због тога много пострадао, због чега се и удостојио назива „Исповедник”. Детаљније о животу овог великог црквеног мужа, о његовом значају у животу Цркве у седмом веку, а поготову о његовом дубоком богослављу, једва да ко нешто зна. Није ни чудо, јер сва дела светог Максима написана су и сачувана на нашем народу неразумљивом грчком језику. У новије време од њега ништа (сем можда неких изрека) није преведено на наш народни српски језик (док су Срби у Средњем веку делимично имали његова дела у преводу). Та чињеница ме и побудила да, с Божјом помоћу, почнем са превођењем са грчког оригинала на српски језик дела светог Максима Исповедника, уз краћа богословска објашњења, где је то потребно.

Као почетак тога подухвата одлучио сам се да будем „ГЛАВЕ О ЉУБАВИ” (њих 400 на броју), јер су оне, с једне стране, најлакше за поимање и разумевање, те да би наш читалац преко њих упознао и заволео светог Максима, и јер је љубав, с друге стране, по библиско-отачком учењу најважнија врлина у духовном животу човека, без које све остале ништа не помажу (сравни: I Кор. 13, 1—8).

Потреба да се говори о духовним вредностима, нарочито је велика у наше дане када су пољуљане и опасно угрожене све основне вредности којима је човек вековима живео. Дух секуларизма иде за

тим да све разголити, да све омаловажи и одгурне, да би собом заменио све и сва и био „све у свему”. За њега не постоји ништа свето и ништа чврсто што би требало поштедети. Философија и наука оштро постављају проблем материје, првенствено као противности Богу, и на основу исте настоје да створе и учврсте једну нову антропологију — антропологију без душе, без духа, без Бога, свдећи човека само на тело у духу Ничеовске философије: „тело сам и само тело”.

Суочен са тим новим таласом погледа на живот, човек-верник, човек који се не мири да је он само „стомак”, тражи потпору, тражи ослонац, тражи „непокретни камен” на коме ће утврдити своју личност, своје биће на сву вечност. Тај „недвижими камен” једном је за увек дат човечанству у лицу Господа Исуса Христа. На томе Камену је и Свети Максим градио и изградио своју личност, свој живот и своје богословско дело. Он и нама може помоћи и својим молитвама, и својим делима да се и ми ухватимо за тај Камен спасења са кога нас неће моћи одувати никакве буре ни олује овога света. То и јесте циљ превођења и штампања дела светог Максима на нашем језику. Ако се душа ма и једног читаоца окористи овим преводима и нађе „пут спасења”, труд преводиоца неће бити узалудан.

Б.

ГЛАВЕ О ЉУБАВИ

ПРЕДГОВОР ЕЛПИДИЈУ

Светог Максима Исповедника

Ево, за речју о подвижничком животу, шаљем твоме преподобију, оче Елпидије, и Реч О ЉУБАВИ у четири дела (по сто глава), подражавајући четворном броју Еванђеља, — Реч која, можда, никако не одговара твоме очекивању, али није ни мања од моје моћи. Уосталом, нека зна твоја светост, да и ово није плод мога ума. Но прочитавши књиге светих Отаца и отуда извукавши по своме уму оно што се односи на мој предмет, и опширност њихову сажевши укратко у виду изрека (или: глава), ради лакшег памћења и мисаоне прегледности, посла их твоме преподобију, молећи да их читаш добродушно, тражећи у њима само користи, а не гледајући на ружноћу речи, и да се молиш за мене недостојног, туђег сваке користи духовне. А молим још и то да не схваташ као притисак то што је написано. Јер ја испуних само оно што ми је наређено. А то говорим зато, јер данас је много нас који речима обременујемо савести, а врло је мало оних који делима уче или се на делима уче. Потруди се усрдно да проникнеш у сваку главу, јер се мени чини да нису све за свакога лако разумљиве; већ многе од многих захтевају многа истраживања, икао изгледа да су врло просто изречене. Јер може бити, да се што откривено у њима покаже и душекорисно. А свакако ће се и показати благодаћу Божјом ономе ко буде читао не из радозналости већ са стра-

хом Божијим и љубављу. Ко пак ову или било коју другу књигу почне читати не ради духовне користи, но да би уловио реч на укор писцу, да би, тобоже, као што мисли, показао себе мудријим од њега, томе се нигде, никада, ништа корисно неће открити.

В.

СТОТИНА ПРВА

1) Љубав¹ је добро расположење душе, по којем она ништа од постојећег не претпоставља познању Бога. Немогуће је задобити ову љубав онеме, ко је привезан за било шта земаљско.

2) Љубав се рађа од бестрашћа, а бестрашће од наде на Бога, нада пак од трпљења и дуготрпељивости; ове пак од свеобухватног уздржања, уздржање од страха Божјег, а страх од вере у Господа.

3) Који верује Господу боји се казне, а који се боји казне уздржава се од страсти. Који се уздржава од страсти (трпељиво) подноси невоље. Који трпи невоље имаће наду на Бога. Нада пак на Бога ослобађа од земаљске пристрасности, а ум ослобођен ове имаће љубав према Богу.

4) Који љуби Бога претпоставља познање Бога² свему створеноме од Њега, и кроз љубав је непрестано привржен том познању.

¹ Реч „љубав” у библискоотачкој терминологији означава најсавршенији однос између два слободна и разумна бића, тј. између Бога и људи (било да се односи на љубав Бога према људима или људи према Богу), или ових међусобно. У том појму љубави не постоји ништа грешно, ништа телесно, ништа од овога света. Тајна љубави је надумна тајна. Бог је љубав и љуби своја створења, а посебно човека, на савршен начин. Човек пак, као „икона Божија”, и он је љубав. Љубав привлачи Бога и човека ка једном узајамном покрету чинећи Бога човеком и човека Богом. Тако је „Возљубљени Син Очев” из љубави према човеку постао „оваплоћена љубав”, поистоветивши себе са објектом своје љубави — човеком. Љубав и човека богољупца, уздиже дотле док овај не постане „бог по благодати”, по свему раван Богу, сем „поистовећења са Овим по природи” (Свети Максим PG. 90,320A). Без љубави са стране Бога не би се могло ни започети ни окончати дело спасења људи. Без љубави опет са стране човека, немогуће је спасење учинити својим, нити се приближити блаженој вечности. Без љубави било какав труд и подвиг немају никакву вредност у делу нашег спасења. Но без трудова и подвига љубав је немогућа и немислима, будући да је она „свежа савршенства”. Отуда Свети Максим у првим главама ове „дрве стотине” наводи један јерархијски поредак у борби човека за задобијање љубави. Нарушавање или оступање од овог поретка, вековним искуством Цркве потврђеног, производи у души велике аномалије и не доноси жељени плод — божанску љубав.

² Овде, као и у дањем излагању, свети Максим израз „познање Бога” не употребљава у смислу неке врсте философског или интелектуалног поимања, нити пак у смислу просто вере — уверења. Код њега тај појам означава једно мистично опитно сазнање које се речима не може исказати. То унутрашње познање зависи од целокупне духовне структуре сваког појединца. До тог „познања” се не долази изучавањем дебелих књига, него врлинским животом у заједници „са свима Светима”. „Ко хоће Његову вољу творити, разумеће је ли ова наука од Бога” (Јн. 7,17). Тај библиски, опитни метод, верно следеју Свети Оци. По светом Максиму ово „познање Бога” је дар благодатног просветљења које примамо после, кроз труд и подвиг, стеченог бестрашћа. Пут истинског богопознања је бестрашће и смирење, без којих нико неће видети Господа, вели свети Отац (PG. 90, 1061A). По њему још: знање без подвига је фантазија, а подвиг без знања — идолопоклонство (Види: PG. 90, 689P — 692A).

5) Ако све што постоји од Бога и ради Бога постаде, а Бог је бољи од свега од Њега створенога; то онај који оставља Бога и занима се лошијим стварима, показује себе да он претпоставља Богу оно што је Бог створио.

6) Који има ум свој привржен љубави према Богу, тај све видљиво, па и само тело своје, презире као туђе.

7) Ако је душа боља од тела, и од свега несравњено бољи Бог који га је створио; то онај који претпоставља тело души и Богу од Њега створени свет, нипочему се не разликује од идолопоклоника.

8) Који је одвојио ум од љубави и привржености према Богу и привезао га било чему чулноме, тај претпоставља души тело и Богу Творцу Његова створења.

9) Ако је живот ума светлост познања, а ову светлост рађа љубав према Богу; то је добро речено, да нема ничег већег од Божанске љубави.

10) Када се чежњом љубави ум узноси к Богу, тада он уопште не осећа ни самог себе, нити ишта од постојећег. Јер обасјаван божанском и бескрајном светлошћу, он је безосећајан за све од Бога створено, слично као и чулно око према звездама када се роди сунце.

11) Све врлине помажу уму у стицању божанске љубави, но више од свих чиста молитва, јер њоме ум узношен ка Богу, бива изван свих ствари.

12) Када кроз љубав божанско познање заплени ум, и он нашавши се изван твари, осети божанску бескрајност, тада слично божанством Исаји, дошавши од усхићења у осећање свога ништавила, са скрушеношћу говори речи овога Пророка: О кукавни ја, јер погибих, јер будући човек и имајући нечисте усне, живим у народу који има нечисте усне, и Господа Саваота видех својим очима (Ис. 6,5).

13) Који љуби Бога, не може а да и свакога човека не воли као самога себе, ма да и негодује због страсти оних који се још нису очистили. Зато видећи њихово обраћење и исправљење, радује се неизмерном и неизрецивом радошћу.

14) Нечиста душа је страстна, испуњена помислима похитљивим и ненависним.

15) Ко види у срцу своме траг мржње према ма ком човеку за ма какву погрешку, потпуно је туђ љубави према Богу. Јер љубав према Богу никако не трпи мржњу према човеку.

16) Који мене љуби, говори Господ, држаће моје заповести (Јн. 14, 15.23); а ово је заповест моја: да љубите један другог (Јн. 15.12). Који дакле не љуби ближњег, не држи заповест, а који не држи заповест не може ни Господа љубити.

17) Блажен је човек који сваког човека може подједнако љубити.

18) Блажен је човек који није привезан ни за какву ствар пропадаљиву или пролазну.

19) Блажен је ум, који прешавши све ствари, непрестано се наслађује божанском красотом.

20) Ко бригу о телу доводи до похоте, и има злопамћење на ближњег ради привремених ствари; тај служи више твари него Творцу.

21) Ко чува тело своје од сласти и од болести, има га за сатрудника у служењу бољим (стварима).

22) Ко бежи од свих светских похота, узноси се изнад сваке светске жалости.

23) Који љуби Бога, несумњиво љуби и ближњег. А такав не може чувати новце него богодолично њиме располаже, дајући свакоме ко год замоли.

24) Ко чини милостињу подражавајући Бога, тај не види разлике у телесним потребама између доброга и рђавога, праведнога и неправеднога, него свакоме подједнако раздељује према потреби, иако врлинскога, за добро расположење његове воље, претпоставља порочноме.

25) Као што Бог, будући по природи добар и бестрасан, све подједнако љуби као своја створења, но врлинског прославља као блиског себи по духу, а порочног милује по својој доброти и обраћа кажњавајући га у овоме свету. Тако и човек који је по свом настројењу добар и бестрасан, све људе подједнако љуби:³ врлинског поради природе и за добро расположење воље, а порочног поради природе и састрадања, милујући га као неразумнога и као онога који у тами ходи.

26) Не показује се расположење љубави само раздавањем иметка, него још више предавањем речи Божје и телесним служењем⁴.

27) Који се истински одрекао светских ствари и нелицемерно љубављу служи ближњему, брзо се ослобађа сваке страсти и постаје заједничар божанске љубави и божанског знања.

28) Који је стекао у себи божанску љубав, по речима божанственог Јеремије (Јер. 17,16), не замара се следујући Господа Бога свог, већ храбро подноси сваки напор, увреду и ружење, не мислећи зла никоме.

29) Када те ма ко увреди, или у нечему понизи, тада се чувај од помисли гњева⁵, да не би одвојивши те жалошћу (због увреде) од љубави, вргле те у област мржње.

³ Подједнака љубав према свима људима коју заступа Свети Максим, као и остали Оци Цркве, никако не значи слагање или одобравање грехова или порока порочних. Напротив, то није ништа друго до јеванђелски метод двојења греха од грешника, попут Господа Христа (види: Јн. 8, 3—11). По том принципу грех треба мрзети — грешника љубити; грех уништавати — грешника спасавати. Супротан томе принципу је метод западњачки, инквизиторски. По њему се поистовећује грешник са грехом, убија грешника због греха. Западна инквизиција је баш због таквог свог метода најсрамнији шамар којег је човечанство икада ударило кроткоме и благом Спаситељу, који је дошао да грешнике спасе.

⁴ По богомудрој речи оца Јустина, „истинска љубав је само она која осигурава ближњему живот вечни”. У том смислу треба схватити „предавање речи Божје” као израз љубави. А телесно служење је одувек било цењено као израз или плод праве духовне љубави.

⁵ „Гњев” је страст афективног дела душе, и веома је тешко ослободити га се. Сваком вољном или невољном, намерном или случајном грешком ближњег, којом се погађа наше себелубље (филавитија), у нашој души се распаљује страст гњева, која муњевито уништава међусобну љубав. Од гњева се може сачувати само онај ко се одрешио од свега земаљског и сматра себе мртвим за свет.

30) Када ти је много тешко од увреде или бешчашћа, онда знај да си тиме велику корист добио, пошто је кроз понижење, по икономији, истерана из тебе сујета.

31) Као што сећање на ватру не загрева тело, тако вера без љубави не производи у души светлост познања.

32) Као што светлост сунца привлачи к себи здраво око, тако и познање Бога природно привлачи к себи кроз љубав чисти ум.

33) Чисти ум је онај који се одвојио од незнања и осветљава се божанском светлошћу.

34) Чиста душа је она која се ослободила од страсти и непрестано се весели божанском љубављу.

35) Страст⁶ је порочна, јер је неприродно кретање душе.

36) Бестрашће⁷ је мирно стање душе, у коме душа постаје тешко покретна на зло.

37) Ко је трудом стекао плодове љубави, тај се не одваја од ње, ма претрпео и хиљаде зала. Нека те у то увери ученик Христов Стефан и слични њему, и сам Спаситељ који се за своје убице моли и тражи за њих опроштај од Оца, као и за оне који то из незнања чине (Лк. 23, 34).

38) Ако је љубави својствено дуготрпљење и доброта (I Кор. 13, 4), то очигледно је да постаје туђ љубави онај који се гњеви и злобу чини. А туђ љубави, туђ је Богу, јер „Бог је љубав” (I Јн. 4, 7).

39) Не говорите, каже божанствени Јеремија, да сте ви храм Господњи (Јер. 7, 4). Не говори и ти да гола вера у Господа нашега Исуса Христа може ме спасти. Јер то је немогуће ако не стекнеш и љубав у Њега кроз дела⁸. Јер што се тиче голе вере, то „и ђаволи верују и дрхте” (Јк. 2, 19).

40) Дело љубави је: Усрдно добротинство ближњем, дуготрпљивост, трпљење и по правом смислу употребљавање свих ствари.

⁶ Страст је, по светом Максиму, у неку руку прецењивање, претпостављање било које чулне ствари духовним вредностима. Страст се појављује као неприродно кретање природних сила човекових, и није ништа друго до „злоупотреба” истих. То неправилно кретање природних сила човекових пројављује се као неразумна жеља тела према чулним стварима овога света, тј. као чежња за чулним уживањима, више него за духовним, факт који карактерише како првог човека после пада, тако и све људе који су од њега произашли.

⁷ „Бестрашће је плата за уздржавање”, вели свети Максим (PG. 90, 992B). Она се дарује подвижнику од Бога као плата за његове трудове које је поднео борећи се да себе очисти од страсти и да се украси врлинама. Иначе, бестрашће је оно блажено стање, у којем се човек уздиже изнад свега земаљскога и сваке твари и све посматра »sub specie aeternitatis«. Но и у бестрашћу свети Максим разликује извесне степене, од којих виши увек претпоставља оне ниже. Тако, по њему, постоје четири врсте бестрашћа: 1) Први степен бестрашћа је потпуно отсуство греха делом; 2) други је — избацивање из ума страсних помисли; 3) трећи — означава потпуну непокретност страсних жеља и 4) четврти степен је чистоћа и од самих простих помисли на страсти.

⁸ Овде свети Максим на један прост и једноставан начин показује сву неоснованост дискусије о вери и делима које је од њих важније и претежније. По њему, и уопште по учењу Цркве Православне, у заблуди су колико протестанти који се ослањају само на веру док су сваки лични подвиг занемарили, толико и сви други нови и најновији јеретици и сектанти (баптисти, Јеховини сведоци, суботари и др.), који тобоже показују дела, а веру имају изопачену.

41) Који љуби Бога никога не ожалашћава и ни на кога се не жалости ради пролазних ствари; ожалашћава пак и ожалашћава се само жалошћу спасоносном, каквом се блажени Павле и сам жалостио и ожалашћавао Коринћане (II Кор. 7, 8—11; II Кор. 2, 4).⁹

42) Који љуби Бога, анђелски живот живи на земљи: пости и бди, пева и моли се, и о сваком човеку увек добро мисли.

43) Шта ко жели, о томе се и труди да добије. Од свих тих блага и ствари које се могу желети, несравњено је боље и достојније жеље Божанство. Колико, дакле, труда треба ми да покажемо да би достигли Њега, по природи доброг и жељеног.

44) Не прљај тело своје срамотним делима и не оскрвљуј' душу злим помислима,¹⁰ и мир Божији доћи ће на тебе, доносећи љубав.

45) Изнуривај тело своје постом и бдењем,¹¹ и упражњавај без лењости псалмопјеније и молитву; и освећења целомудрености доћи ће на тебе, доносећи љубав.

⁹ На основу учења светог апостола Павла, свети Максим овде богословствује о „жалости” или „тужи”. Жалост, дакле, није увек нешто зло и рђаво, већ само онда када бива „овога света ради”, тј. када се неко жалости или због богатства, или због славе, или за умрлим сродником. Ова је жалост зло јер проузрокује смрт душе, а често и тела. (Многи случајеви самоубиства последице су такве туге). Међутим, жалост „по Богу” је она која долази због наших грехова, и она је душекорисна јер проузрокује спасење које долази кроз покајање због грехова ради којих тугујемо, и ослобађа човека од духовне смрти.

¹⁰ Свака страст, по светом Максиму, у своме развоју пролази обично кроз четири фазе. Прво се у уму појављује проста мисао о некој ствари као понуда или изазов на грех. Као изазов, проста мисао још не потпада под моралну одговорност и није грех, јер се обично јавља без наше воље а под дејством ђавола. Али ако се та проста помисао задржи у души, може да се пре обрати у „жељу” и постаје страстна помисао. Са овим другим степеном почиње страст у правом смислу речи. Но и на том ступњу зло још није грех. Страст постаје грех и „оскрвљује душу” тек на трећем ступњу развоја, када се страстна помисао укорени у души, ми почнемо да је анализирамо, да се њоме бавимо и наслађујемо. То је већ притисак или сагласност на грех, што при погодним условима (стицај околности) обично доводи до четвртог и последњег степена развоја страсти — до греха делом. Зато, да не би дошло до греха, треба се борити и изгонити из себе зле и бестидне помисли чим се појаве у нашем уму и срцу. Ту је молитва најјаче и најефикасније средство.

¹¹ У погледу смисла „подвига” у хришћанству, нема се увек у нашем народу правилно поимање. По учењу Цркве Православне, а и по светом Максиму, у делу спасења неопходна је не само божанска благодат која се раздаје вернима кроз Свете Тајне у Цркви Духом Светим, него исто тако и слободна воља човекова. Јер само кроз драговољно примање и узрастање у себи благодатних дарова, могуће је да се покаже и пројави нови човек, нови живот који је Христос донео људима. Пристанак слободне воље човекове да сарађује Духу Светом у делу спасења пројављује се, најкраће речено, кроз подвиге хришћанског живота: пост, бдење, молитву, милосрђе, кротост, покајање итд. По светом Максиму подвиг у хришћанству није привилегија нити дужност само монаха и пустињака, него важи подједнако за све хришћане који желе да се спасу. Јер, као што се спасење, које је извршио Господ Исус Христос, предаје свим људима (а не само монасима), то је и пут спасења исти за све људе. Свети Максим, наводећи речи Господње: „Идите и научите све народе крстећи их у име Оца и Сина и Светога Духа, учећи их да све држе што сам вам заповедио” (Мт. 28, 19—20), вели: „Тако дакле све што је заповедио, треба да држи сваки човек крштен у име животворне и богоначалне Тројице” (PG. 90, 913A). Слично и по светом Василију Великом један закон, једно Јеванђеље важи за све људе: „Од свих људи се захтева послушност Јеванђељу, како од монаха тако и од супружника” (PG. 31, 628).

46) Који се удостојио божанског знања и кроз љубав стекао његово просвећење, никада се неће надути духом сујете. А који се још није тога удостојио, лако се њиме заноси. Ако пак такав у свему буде гледао на Бога, као чинећи све Њега ради, лако ће с Богом избећи тај недуг.

47) Ко још није достигао божанско знање које кроз љубав дела, високо умује о ономе што по Богу ради (= о својим богоугодним делима); а који се удостојио тога, са скрушеношћу говори речи патријарха Авраама, које је овај изговорио када је био удостојен Божјег јављања: „Ја сам земља и пепео” (I Мојс. 18, 27).

48) Који се боји Господа за сабеседника има увек смиреноумље и кроз његова потсећања достиже у божанску љубав и благодарност. Јер се сећа (свог) ранијег светског живота и разноврсних својих погрешака и искушења која су му се десила од младости његове, и како га је Господ од свега тога избавио (ср. II Тим. 3, 11) и превео га из страшног живота у живот по Богу. И са тим страхом прима и љубав, благодарећи непрестано са дубоким смиреноумљем (Бога), добротвора и управитеља живота нашег.

49) Не прљај ум свој задржавајући у себи помисли похоте и гњева, да не би, отпавши од чисте молитве, упао у дух унинија.

50) Ум се лишава смелости према Богу онда, када постаје сабеседник злим и нечистим помислима.

51) Онај који је неразуман, вођен страстима, с једне стране, када је гоњен узбуђује се гњевом и без расуђивања хита да побегне од братије, с друге пак стране када се распаљује похотом, тада раскајавши се, опет прибегавајући састаје се с њима. А разуман у оба случаја чини супротно: јер у случају гњева, отсекавши узроке узбуђења, ослобађа себе огорчења према братији, а у случају похоте, уздржава се од неразумних чежњи и сусрета.

52) У времену искушења не напуштај манастир свој, него подноси храбро буру помисли, особито туге и унинија. Јер тако по промислу будући искушан невољама, имаћеш тврду наду на Бога (упореди: II Кор. 1, 6). Ако пак оставиш (манастир), показаш се неискусан, страшљив и непостојан.

53) Ако хоћеш да не отпаднеш од љубави по Богу, то не допусти нити да брат твој заспи огорчен на тебе, нити ти да заспиш огорчен на њега; него иди помири се са братом својим, и дошавши приноси Христу са чистом свешћу дар љубави кроз усрдну молитву.

54) Ако, по речима божанственог Апостола, ономе који има све дарове Духа, а љубави нема, ништа не користи (I Кор. 13, 3), то онда оваки напор треба да уложимо да би је стекли.

55) Ако љубав „не чини зла ближњему” (Рим. 13, 10), то онај који завиди брату и жалости се због његове добре славе, и поругама каља његов углед; или по некој злој навици потајно ради против њега, како, дакле, такав себе да не учини туђим љубави и кривим суду вечном?

56) Ако је љубав „пуноћа закона” (Рим. 13, 10), то онај који злопамти на брата и прави му замке, и куне га, и радује се његовом паду, како да није преступник закона и достојан вечне муке?

57) Ако „онај који клевета¹² брата и осуђује брата, клевета закон и осуђује закон” (Јк. 4, 11), а закон Христов је љубав (Јн. 13, 34), како онда клеветник да не отпадне од љубави Христове и не постане себи узрок вечне казне?

58) Не дај слуха твога језику клеветника, ни језика твога слуху оговарача који радо говори или слуша против ближњег, да не би отпао од божанске љубави и нашао се туђ вечног живота.

59) Не примај прекоре на оца твога, нити потстрекавај онога ко га орамоти, да се не разгњави Господ на дела твоја и истреби те из земље живих (ср. V Мојс. 7, 15).

60) Запуши уста ономе који клевета у уши твоје, да не сагрешиш са њим двојним грехом: и сам навикавајући на ову пагубну страст и њега не спречавајући да не блебеће против ближњег.

61) А ја вам кажем, говори Господ, „љубите непријатеље своје, добро чините онима који вас мрзе, молит се за оне који вас злостављају” (Мт. 5, 44). Зашто је Он то заповедио? Да те ослободи мржње, и жалости, и гњева, и злопамтљивости, и да те удостоји највећег блага савршене љубави, коју је немогуће да има онај који све људе подједнако не љуби по угледу на Бога, Који све људе подједнако љуби „и жели да се сви спасу и дођу у познање истине” (I Тим. 2, 4).

62) „А ја вам кажем: не противите се злу¹³, него ако те ко удари по десном образу, обрни му и други; и ко хоће да се суди с тобом и хаљину твоју да узме, подај му и кошуљу; и ко те потера једну миљу, иди са њим две” (Мт. 5, 39). Зашто? Да тебе сачува о гњева и огорчења, и да онога другога исправи твојом трпељивошћу, и обојицу вас, као добар, подведе под иго љубави.

63) Према каквим смо стварима некад били пристрасни, њихове страсне маштарије и носимо. Онај, дакле, који побеђује страсне маштарије, несумњиво презире и ствари на које се ове маштарије односе; зато што је борба са сећањима утолико тежа од борбе са самим стварима, уколико је грешити мислима лакше него самим делом.

¹² „Клевета” буквално значи изношење неистине на некога са злом намером да се дотични омаловажи, унизи или да му се на било који начин нашкоди. Од клевете треба разликовати објективно изношење мана појединаца у погодно време и на погодном месту, а са циљем: или да се дотични исправи, или да се други заштити и избави штетних последица његових злих поступака.

¹³ Схватити ове речи буквално, и на основу њих плести теорије „о непротивљењу злу”, био би прави апсурд, и могућ у главама само понеких философа — сањалица. Ово пак значи да Господ не жели да се његови следбеници противе злу на начин како су то по тврђи срца свога чинили старозаветни Јевреји, него напротив, да се злу противе добром, мржњи — љубављу, увредама — опраштањем, не враћањем за зло злим, већ добрим. То стога што се зло не може лечити злом (оно се тада само умножава а не умањује), као што се ватра не може гасити ватром, или тама уништити тамом. Дајући ову заповест, Господ има у виду корист и увређеног и увредиоца. Ако је увређени наоружао душу своју хришћанским врлинама, а посебно кротошћу, онда он увреду неће сматрати увредом, већ побудом да употреби своје хришћанско оружје. А увредилац, будући постиђен његовом великодушношћу, не само неће га ударити по другом образу, већ ће осуђивати себе и за први. Јер ништа тако не укроћује увредиоца као кротно трпљење са стране увређеног.

64) Једне од страсти су телесне, а друге душевне. Телесне имају поводе од тела, а душевне од спољашњих предмета. Но и једне и друге отсеца љубав и уздржање: љубав — душевне, а уздржање — телесне.

65) Једне од страсти припадају афективном делу душе, а друге желатељном.¹⁴ Но и једне и друге се узбуђују кроз осећања; а узбуђују се онда када се душа налази ван љубави и ван уздржања.

66) Теже је савлађивати страсти афективног дела душе, него ли оне желатељног; зато је и дат од Господа већи лек против њих — заповест љубави.

67) Све друге страсти (осим унинија — мрзовоље — чамотиње) дотичу се само једног дела душе: или афективног или желатељног, или пак мислећег, као што су заборавност и незнање; а униније захваћајући све силе душе једнодушно покреће скоро све страсти; зато је оно и теже од свих осталих страсти. Добро је дакле Господ, дајући лек против њега, рекао: „у трпљењу своме спасавајте душе своје” (Лк. 21, 19).

68) Не удри никада никога од браће, особито безразложно, да се не би он, не подnoseћи увреду, удаљио (из манастира), и тако ти никада не би избегао прекор савести, који би ти увек изазивао тугу у време молитве, и лишавао ум смелости према Богу.

69) Не трпи саблазни подозрења или људе који ти откуцавају било кога; јер они који на било који начин примају саблазни од догађаја који су се десили хотимице или нехотимице, не знају пут мира (Рим. 3, 17) који кроз љубав води у познање Бога своје љубитеље.

70) Још нема савршене љубави онај који се још увек опредељује (према) људским особинама, нпр. једнога волећи, другота мрзећи за ово или оно, или једног и истог човека час волећи, час мрзећи због истих узрока.

71) Савршена љубав не раздељује једну природу људи по различитим њиховим особинама, но увек гледајући на њу (природу), све људе подједнако љуби: врлинске љуби као пријатеље, а порочне као непријатеље, чинећи им добро, и дуготрпећи, и подnoseћи њихове поступке, уопште не мислећи о злу, него чак и страда за њих, ако време на то позове, да, ако је могуће, и њих учини пријатељима, а ако није, она ипак не одступа од свог расположења, показујући увек на исти начин плодове љубави подједнако за све људе. Јер и Господ и Бог

¹⁴ По светом Максиму, као и по осталим аскетским оцима, све страсти се развијају сукцесивно: једна од друге. Њихов поредак се обично представља као низ од осам страсних помисли, од којих: чревоугодије, блуд, среброљубље и туга (светска) припадају жељном делу душе, а: гњев, униније, празнославље (сујета) и гордост — афективном делу душе. Од страсти жељног дела душе зависе страсти афективног дела, јер трка за уживањима тела ствара мржњу и непријатељство према другима, који такође из жеље за уживањем, покушавају нас да ограниче. А свако разочарење или неуспех у трци за оним што служи жељама, доводи човека у униније, паралишући све силе душе. С друге пак стране сваки успех у материјалним или духовним стварима развија код човека страст сујете (празнославља) и гордости. „Сујета и среброљубље се узамјамно рађају”, вели свети Максим (PG. 90, 1041C).

наш Исус Христос, показујући овоју љубав према нама, пострада за цело човечанство, и свима подједнако дарова наду васкрсења, мада сваки чини себе достојним или славе или мучења.¹⁵

72) Који не презире славу и бешчасће, богатство и сиромаштво, уживање и тугу, тај још није стекао савршену љубав. Јер савршена љубав не само да презире све ово, него чак и овај пролазни живот и смрт.

73) Чуј шта говоре они који су се удостојили савршене љубави: „Шта ће нас одвојити од љубави Христове? Невоља ли или туга, или гоњење, или глад, или голотиња, или опасност, или мач? Као што је писано: за тебе нас убијају вас дан, сматрају нас као овце које су за клање. Али у свему томе побеђујемо Оним који нас љуби. Јер убеђен сам да ни смрт, ни живот, ни Анђели, ни Начала, ни Силе, ни садашње, ни будуће, ни висина, ни дубина, ни друга каква ствар може нас раздвојити од љубави Божији која је у Христу Исусу Господу нашем” (Рим. 8, 35—39). А ово што говоре и чине о љубави према Богу су сви Свети.^{а)}

74) А о љубави према ближњему, чуј опет шта говоре: „Истину говорим у Христу, не лажем, то ми сведочи и моја савест Духом Светим: да ми је врло жао и срце ме моје боли без престанка. Јер бих желео да ја сам будем одлучен од Христа за браћу моју, сроднике моје по телу, који су Израилци” (Рим. 9, 1—4), итд. Тако је говорио и Мојсије (II Мојс. 32, 33) и остали Свети.

75) Ко не презире славу и уживање, и среброљубље које их развија (подржава) и ради којих и (само) настаје, тај не може отстранити поводе за гњев; а ко их не одстрањује, не може задобити савршену љубав.

76) Смирење и патња (злострадање) ослобађају човека од сваког греха, прва отсецајући страсти душевне, а друга — телесне. Јер тако изгледа чинећи и блажени Давид, у следећој молитви к Богу, говори: „Види смирење моје и труд мој и отпусти све грехе моје” (Пс. 24(25), 18).

77) Кроз заповести Господ чини бестрастним оне који их извршавају, а кроз божанске догмате дарује им светлост познања.

78) Сви догмати су или о Богу, или о видљивим и невидљивим (стварима), или о у њима (јављеном) промислу и суду.

79) Милостиња лечи афективни део душе, пост пак погашује похоту, а молитва очишћава ум и припрема га за созерцање постојећег. Јер према трима силама душе Господ нам је и заповести дао.

¹⁵ Ова последња мисао светог Максима, „да сваки чини себе достојним или славе или мучења”, тиче се последњег или општег Суда. Ово значи да наше стање у вечности (блаженство или мучење) неће зависити од Бога, него ће бити плод правилне употребе или злоупотребе наше слободне воље у овом животу, који нам је и дат и да би њиме стекли вечност, као што пише свети апостол Павле: „Искупљујте време” (Еф. 5, 16), што значи: претварајте га у вечност.

а) Овај завршетак се налази у критичком издању овога текста: Aldo Ceresa —Castaldo, Massimo Confesore Capitoli sulla carità, Roma 1963, с 78.

80) „Научите се од мене, говори (Господ) јер сам кротак и смирен срцем” (Мт. 11, 29) и остало. Кротост¹⁶ очувава афект неузбуђеним, а смирење ослобађа ум од надмености и оујете.

81) Страх Божији је двојак: један се рађа у нама од претње казном, због којег настају у нама по реду: уздржање, трпљење, нада на Бога, бестрашће из којег је љубав. Други пак (страх) спојен са овом љубављу непрекидно прибавља души побожност, да не би од смелости љубави дошла до презирања Бога.

82) Тај први страх „изгони напоље” савршена љубав (I Јн. 4, 8) душе која ју је стекла и која се више не боји казне: а други, као што је речено, она увек има сједињеног са собом. Првом страху доликују речи Пиома: „Страхом Господњим свак се уклања од зла” (Приче 16, 6), и: „Почетак мудрости је страх Господњи” (Приче 1, 7; Пс. 111 (110), 10), а другом: „Страх је Господњи чист, остајући у век века” (Пс. 19(18), 9), и на другом месту: „Нема оскудице онима који се боје Њега” (Пс. 34(33), 10).

83) „Умртвите дакле уде своје који су на земљи: блуд, нечистоту, страст, злу жељу, лакомство, итд.” (Кол, 3, 5). Земљом је (овде Апостол) назвао телесно мудровање; блудом — грех делом (учињен); нечистотом — пристанак (воље на грех); страшћу — страстну помисао; злом жељом — просто примање похотне мисли (у уму); лакомство — материју (ствари) која рађа и увећава страст. Све ово, дакле, као удове телеоног мудровања, заповедио је божанствени Апостол да умртвимо.

84) Сећање најпре приведе на ум просту помисао (о греху); и кад се она задржи, покреће страст; ако се пак ова (тј. страст) не истреби, она приволева ум на сагласност (на грех); а када се и то деси, онда долази до греха делом. Стога премудри Апостол, пишући (хришћанима) који су из незнабожаца, заповеда да се најпре уништи последица греха (тј. грех делом), а затим ступајући обратно по (наведеном) поретку, да се заврши са узроком греха¹⁷. Узрок пак који

¹⁶ „Кротост” је таква врлина коју човек када стекне, долази до убеђења да је он крив за грехе своје, он лично, и нико други. Он стога не криви никога сем себе, не гњеви се ни на кога сем на себе, јер је испуњен кротошћу према свима, а гњевом према себи. Човек се учи кротости од Јединог кротког — од кротког Господа Исуса. Кротак је срцем Господ и ко срце своје сједини са Његовим кротким срцем постаје и сам кротак. Кротост чини душу људску христоликом, те се нов човек, саздан по Христу, познаје по кротости, јер је кротак кротошћу Христовом. Кротост је душевно настројање у коме најбрже клија, ниче, расте и сазрева горушично зрно Царства небеског.

¹⁷ Имајући у виду развој греха (види схолију 10, на гл. 44), овде се даје стратегија борбе са грехом. Грех делом је последњи ступањ у развоју греха, а први у борби са грехом. Док је помисао први ступањ у развоју греха, а последњи у борби са грехом. Дакле, у борби са грехом најпре треба настојати да не дође до греха делом, затим ојачати вољу да не пристаје на грех, па онда победити страсну жељу и најзад извојевати победу над нечистим помислима, која је последња, али и најтежа борба сваког подвижника и борца за своје спасење. Оваква борба захтева свесно поимање циља нашег боравка овде на земљи и стога борбу „до крви” против греха. Без такве, свесне и плански вођене борбе са злом и грехом у себи и око себе, нема спасења. Јер спасење није неки спољашњи „дар” или „одликовање” које Бог може „прикачити” и младима, и недостојнима, „јер је љубав”, него спасење значи препорођење, преображење, охристовљење и обожење човека, које се постиже једино животом у Христу, са Христом и за Христа.

раћа и увећава страсти, као што је речено више, јесте лакомство, које, по мом мишљењу, овде означава чревоугодије (пресићеност) као мајку и хранитељку блуда. Јер лакомство је зло не само у односу на имање, већ и на храну; као што је и уздржање добро не само у односу на храну, већ и на имање.

85) Као птица везана за ногу, покушавши да лети, опет пада на земљу вучена узицом; тако и ум који још није стекао бестрашће, уздижући се ка познању небеских ствари, пада опет на земљу вучен страстима.

86) Када се ум потпуно ослободи страсти, тада он неомегано ходи ка созерцању твари,¹⁸ чинећи (тима) пут ка познању Свете Тројице.

87) Ум, будући чист, и примајући појмове ствари, креће се ка њиховом духовном созерцању; а поставши нечист по лености, појмове других ствари појима голе, а примајући (појмове) људских ствари, претвара их у срамне и зле помисли.

88) Ако никада у време молитве не досађује твоме уму никаква оветска помисао, онда знај да ниси изван граница бестрашћа.

89) Када душа почне да осећа своје сопствено здравље, тада и сновиђења просто и спокојно почиње да гледа.

90) Као што лепота видљивих ствари привлачи к себи чулно око, тако и познање невидљивих (ствари) привлачи к себи чисти ум. Невидљивим пак ја називам бестелесне ствари.

91) Велико је не бити пристрасан према стварима, но много је веће остајати бестрастан и у мислима на исте. Јер је кроз помисли рат домена (против нас) жешћи од рата кроз саме ствари.

92) Онај који је стекао врлине и обогатио се знањем, гледајући дакле природно на ствари какве јесу, све и дела и говори по правом смислу, никада не правећи прешке. Јер од благоразумне или неразумне употребе ствари, ми постајемо или врлински или порочни.

93) Знак крајњег бестрашћа је то, када увек, и у будном стању тела и у сну, долазе на срце просте мисли о стварима.

94) Кроз извршење заповести ум се ослобађа страсти; и то кроз духовно созерцање видљивих ствари, ослобађа се страстних помисли о стварима; а кроз познање невидљивих ствари, он оставља иза себе

¹⁸ Ово „созерцање твари” свети Максим назива „природно созерцање” (ΦΥΣΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ). Оно у духовно мразвоју и усавршавању човека долази после процеса ослобађања од страсти кроз подвиге, јер само ум слободан од страсти може посматрати твари онаквим како су од Бога створене. Ум који се бави видљивим бићима, најпре испитује њихове природне „логосе”, тј. законе, принципе природе на којима почива онтолошки сав саздани свет, видљив и невидљив. Преко ових „логоса”, који нису ништа друго до одлуке и хтења Божија, пројављена у створеном свету, созерцатељни ум созерцава самога Творца света као Божанског Логоса. Преко овог природног созерцања твари, припрема се пут за познавање Свете Тројице.

созерцање видљивога; а и ова (тј. познање невидљивога) оставља кроз познање Свете Тројице.¹⁹

95) Као што сунце, рађајући се и обасјавајући свет, показује и само себе и њиме осветљене ствари; тако и Сунце Правде, рађајући се у чистом уму, и Себе показује и својства (смисаоне принципе) свега што је Он створио и што ће учинити.

96) Бога познајемо не по суштини Његовој, него по величанственом делењу Његовом и промислу о (Својим) створењима. Јер кроз њих као кроз огледало ми видимо Његову безграничну доброту, мудрост и силу (ор. Рим. 1, 20).

97) Чисти ум или се налази у простим појмовима ствари људских, или у природном созерцању видљивог, или у созерцању невидљивог, или у светлости Свете Тројице.

98) Налазећи се у созерцању ствари видљивих, ум испитује или њихова природна својства, или она која она означавају, или пак тражи сам (њихов) узрок.

99) Занимајући се пак созерцањем ствари невидљивих, (ум) истражује природна својства њихова, узрок њиховог постанка и последице њихове, и какав је о њима промисао и суд Божји.

100) Будући пак у Богу, (ум) љубављу распаљиван тражи најпре логосе Његове суштине, но не налази од њих утеху сам по себи, јер је то немогуће и несместиво подједнако за сваку створену природу. Утешава се оним што је око Његове природе, што ће рећи (созерцањем) о вечности, бескрајности и неограничености, о доброти, премудрости и сили— сили творачкој, промислитељној и судитељној за сва бића. И свакако је само то схватљиво о Њему — Његова бескрајност, и то да надумно Га познајући ништа у ствари не знамо, као што негде рекоше људи богослови Григорије и Дионисије²⁰.

— наставиће се —

¹⁹ Као што постоји поступност у процесу чишћења од страсти и задобијању врлине, све до бестрашћа, тако и у погледу просветљења ума постоји узрастање и напредовање из созерцања у созерцање, из нижих према вишим. И у једном и у другом случају влада исти закон: да виши ступањ увек претпоставља нижи као своју основу. Али и на највишем ступњу своме, људски ум се задовољава да созерцава оно „што је око” Бога, а не Његову суштину, која је подједнако недоступна за све створене умове, било људске или анђелске. Другим речима, оно што је доступно људском уму у односу на надумну Тројицу, то су у ствари нестворене енергије Божије, преко којих човек општи и причешћује се Бога.

²⁰ Овде се указује на „апофатичко” богословље светог Григорија Богослова и Дионисија Ареопагита. То је став у богословљу по коме о Богу имамо „негативно” (апофатичко) знање, тј. да је Бог по својој суштини и бићу „не-спознатљив и недостижан”. Он је изнад сваког појма и имена, изнад свих формула и дефиниција, више ума и суштине и знања. Њега је немогуће ни опипати, ни замислити, ни разумети, ни наименовати, ни достићи. Унутрашњи Божански живот потпуно је сакривен од погледа створених бића. Но то опет не значи да је Бог далеко од света или да Он скрива себе од разумних духова. Бог се открива, и делује, и присуствује у створењима, силом Његове Божанске свудаприсутности. Он у свету пребива, свет оживљава и одржава својим силама и енергијама, преко којих је Бог и познат и достижан. О тим нествореним силама и енергијама Божијим водила се велика борба у 14-ом веку између светог Григорија Паламе, светогорца и архиепископа Солунског, и јеретика Варлаама, монаха калабриског, који је тврдио, као цела римокатоличка црква и до данас, да су те божанске енергије створене.

Summary

Hieromonk Artemye Radosavlevich:

FOUR CENTURIAE ON LOVE OF ST. MAXIMUS THE CONFESSOR

This is a first translation into Serbian of St. Maximus' *Centuriae on Love*.

The translator gives a short survey of the life and work of St. Maximus, as well as many *scholia* in order to clarify the text.